

Геніяльны рамантык беларускай літаратуры XX стагоддзя

90 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Караткевіча

Сёлёта ў краіне творчымі конкурсамі і мастацкімі выставамі шырока адзначаецца 90-годдзе з дня нараджэння Уладзіміра Караткевіча.

Беларускі паэт, празаік, драматург, публіцыст, перакладчык, сцэнарыст, класік беларускай літаратуры Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч нарадзіўся 26 лістапада 1930 года ў Оршы.

Ён з'яўляецца адной з найбольш вядомых постацей у беларускай літаратуры другой паловы XX стагоддзя. *"Асаблівая заслуга Уладзіміра Караткевіча - у распрацоўцы гістарычнай тэматыкі. Ён узяў шырокія пласты нацыянальнай гісторыі, перадаў дух мінулых эпох, стварыў адметныя характары, раскрыў багаты духоўны свет сваіх герояў і звязаў іх асабісты лёс з лёсам народным. Для Беларусі ён выканаў тую гістарычную місію, што Вальтэр Скот у Англіі, Генрых Сянкевіч у Польшчы, Алоіс Ірасек у Чэхіі"*, - адзначыў даследчык творчай спадчыны пісьменніка, літаратуразнавец Анатоль Верабей.

Творчасць Уладзіміра Караткевіча вызначаецца рамантычнай скіраванасцю, высокай мастацкай культурай, патрыятычным пафасам і гуманістычным гучаннем. Пісьменнік істотна ўзбагаціў беларускую літаратуру ў тэматычных і жанравых адносінах, напоўніў яе інтэлектуальным і філасофскім зместам.

Найбольш вядомыя такія творы аўтара, як аповесці "Дзікае паляванне караля Стаха", "Сівая легенда", раманы "Каласы пад сярпом тваім", "Хрыстос прыязміўся ў Гародні", "Чорны замак Альшанскі", нарыс "Зямля пад белымі крыламі"

Продкі Караткевіча былі шляхецкага саслоўя і паходзілі з беларускага Падняпроўя, з Рагачова, Мсціслава, Магілёва і іншых гарадоў. Адзін са сваякоў пісьменніка па матчынай лініі, паводле сямейнай легенды - Тамаш Грынкевіч, браў удзел у паўстанні 1863-1864 гадоў. Паўстанцы пад яго камандаваннем былі разбіты, а яго самога расстралялі ў Рагачове. Гэтую гісторыю Караткевіч апісаў у эпілогу рускамоўнай аповесці "Предистория" (бел.: "Перадгісторыя"), і ў пралогу рамана "Нельга забыць" ("Леаніды не вернуцца да Зямлі").

Уладзімір Караткевіч нарадзіўся ў сям'і інтэлігентаў. Бацька - Сямён Цімафеевіч (1887-1959), паходзіў са старадаўняга, але збыднелага шляхецкага роду, якому раней належаў засценак Караткевічы. Сямён Цімафеевіч закончыў гарадское вучылішча ў Оршы, яшчэ падлеткам сам зарабляў сабе на жыццё, працаваў у канцэртнай службе, служыў у царскай арміі пісарам, пасля працаваў інспектарам па бюджэце ў Аршанскім раённым фінансавым аддзеле. Маці - Надзея Васільеўна (1893-1977), якая паходзіла з роду Грынкевічаў, пасля заканчэння Марыінскай гімназіі ў Магілёве некаторы час працавала настаўніцай у сельскай школе пад Рагачовам, пасля выхаду замуж занялася хатняй гаспадаркай. Маці добра ведала сусветную літаратуру, бацька цудоўна спяваў. Адночы, адказваючы на пытанне анкеты, пісьменнік адзначыў, што яго сваякі былі людзі спявучыя, вельмі музыкальныя, многія - з добрымі галасамі, з апавядальнымі талентамі. У сям'і Караткевічаў было трое дзяцей - Уладзімір, яго старэйшы брат

Валерый (1918 - загінуў у 1941 годзе), старэйшая сястра Наталля (у шлюбе - Кучкоўская; 1922-2003)

У дзіцячыя гады сваяцкае асяроддзе шмат у чым уздзейнічала на Уладзіміра. Вялікі ўплыў аказаў дзед па лініі маці Васіль Юльянавіч Грынкевіч (1861-1945), чалавек з багатым жыццёвым вопытам, у свой час даслужыўся да губернскага казначэя. Васіль Грынкевіч быў дасціпным апавядальнікам, ад якога ўнук пачуў шмат казак і народных паданняў, пераняў любоў да прыроды.

Пазней дзед стане прататыпам Данілы Загорскага-Вежы ў рамане "Каласы пад сярпом тваім". Ад свайго дзеда Уладзімір пачуў легенду "Маці Ветру" пра падзеі Крычаўскага паўстання 1743-1744 гадоў. Многія расповеды дзеда сталі крыніцай для будучых твораў Уладзіміра.

Уладзімір навучыўся чытаць вельмі рана, у тры з паловай гады. У дзяцінстве не толькі любіў слухаць казкі і розныя гісторыі, якія яму чыталі старэйшыя, але імкнуўся далумваць развіццё сюжэтаў. З самага ранняга дзяцінства цікавіўся гісторыяй, асабліва гісторыяй Беларусі. У дзіцячыя гады разнастайнасць яго талентаў выявілася і ў схільнасці да малявання, якая захавалася на ўсё жыццё. Таксама ён меў абсалютны слых, некаторы час займаўся ў музычнай школе. Моцна любіў прыроду; у дзяцінстве адной з яго любімых кніг была кніга Альфрэда Брэма "Жыццё жывёл".

У доме Караткевічаў было шмат кніг - і дзядулі, і кнігі бацькоў, і яго. У шэсць гадоў ім былі напісаныя першыя вершы. Трохі пазней паспрабаваў пісаць апавяданні, якія сам жа і ілюстраваў. Яшчэ ў даваенныя гады ён адправіў ліст Карнею Чукоўскаму, на які атрымаў адказ.

Малады Караткевіч таксама цікавіўся тэатрам, разумеў мову ідыш, пра што сведчаць успаміны яго старэйшай сястры Наталлі Кучкоўскай: "Зрэдку ў наш горад прыязджаў яўрэйскі тэатр. Паколькі яўрэйская мова гучала на аршанскіх вуліцах штодня, мы без перакладчыка спакойна глядзелі ўвесь рэпертуар, які склаўся паводле вядомых твораў Шолам-Алейхема: "Блукаючыя зоркі", "Тэўе-малочнік", "Хлопчык Мотл", - і атрымоўвалі вялікую асалоду"

(Заканчэнне на ст. 2.)

Геніяльны рамантык беларускай літаратуры XX стагоддзя

(Заканчэнне. Пачатак на ст. 1.)

У 1938 годзе Уладзімір пайшоў у школу ў Оршы. Да пачатку вайны ён паспеў скончыць 3 класы. У час вайны Уладзімір знаходзіўся ў эвакуацыі ў Рязанскай, а потым - у Пермскай вобласці. Летам 1944 года пасля вызвалення савецкімі войскамі Кіева Уладзімір Караткевіч разам з маці на некаторы час пераехалі ў гэты горад да сваякоў. Восенню 1944 года сям'я вярнулася ў Оршу.

У другой палове 1940-х гадоў Уладзімір працягваў навучанне ў школе. Яго школьны сябар, Леанід Крыгман, успамінаў, што Уладзімір у свае 14 гадоў валодаў энцыклапедычнымі ведамі па літаратуры і гісторыі.

У час вучобы ў старэйшых класах сярэдняй школы Уладзімір Караткевіч аддаваў даніну літаратурнай творчасці - пісаў навелы, апавяданні, літаратуразнаўчыя артыкулы. У пасляваенныя гады Уладзімір, аршанскі школьнік, змясціў на старонках рукапіснага часопіса "Званочак" некалькі сваіх вершаў, а таксама першую сваю прыгодніцкую аповесць "Загадка Неферціці". Акрамя таго, ім быў напісаны шэраг апавяданняў і артыкулаў. Яшчэ ў васьмым класе ён ужо амаль цалкам пісаў першы варыянт п'есы "Млын на Сініх Вірах".

У 1949 годзе Уладзімір Караткевіч закончыў сярэднюю школу і паступіў на рускае аддзяленне філагічнага факультэта Кіеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі, які скончыў у 1954 годзе. Пазней у ім жа скончыў аспірантуру. За гады вучобы ён выявіў сябе адным з найбольш здольных студэнтаў, шмат чытаў - у кола яго чытацкіх зацікаўленняў уваходзілі творы класікаў сусветнай літаратуры, украінскіх, расійскіх, польскіх, беларускіх аўтараў. Цікавіўся ён не толькі літаратурай, але і гісторыяй, у першую чаргу - Беларусі. Пазнаёміўся са шматлікімі выданнямі, прысвечанымі нацыянальна-вызвольнаму паўстанню 1863-1864 гадоў.

У Кіеве Уладзімір Караткевіч працягваў складаць вершы на беларускай і рускай мовах, спрабаваў пісаць іх па-ўкраінску і па-польску. У яго студэнцкіх рэфератах былі грунтоўна распрацаваныя некалькі літаратуразнаўчых тэм: творчасць Пушкіна, Багдановіча і іншых.

У гэты час ён задумаў вялікі гістарычны твор, дзе планаваў падаць усе акалічнасці паўстання 1863-1864 гадоў. Улетку 1950 года ў Оршы, пасля першага курса філагічнага факультэта, Караткевічам быў створаны першы варыянт знакамітай аповесці "Дзікае паляванне караля Стаха".

На радзіме ў аршанскай раённай газеце "Ленінскі прызыў" у 1951 годзе былі надрукаваныя два вершы Уладзіміра Караткевіча: "Тут будзе канал" і "Якубу Коласу". Летам 1952 года пад уражаннем паездкі ў Вязынку - родных мясцін Янкі Купалы - быў напісаны нарыс "Вязынка", які разам з суправаджальным пісьмом Караткевіч даслаў жонцы Янкі Купалы Уладзіславе Луцэвіч. У гэты ж час ён накіраваў шэраг сваіх ранніх твораў (казкі, вершы, апавяданні) для ацэнкі Якубу Коласу.

Адзін з аднакурснікаў і сяброў Караткевіча, Фларыян Няўважы, казаў, што Уладзімір быў душой кампаніі, і што студэнты ставіліся з павагай да яго мужнасці і прынцыповасці. Пра свае студэнцкія гады і

пра Украіну, якую Караткевіч вельмі любіў, ён пісаў у аповесці "У снягах драмае вясна" (1957), у эсе "Абрана" (1982), а таксама ў эсе пра Шаўчэнку "І будуць людзі на зямлі" (1964), пра Лесю Украінку "Saxifraga" (1971), у нарысе пра Кіеў "Мой се градок!" (1982).

У 1954 годзе Уладзімір Караткевіч скончыў універсітэт. Яго дыпломная праца на тэму "Казка. Легенда. Паданне" выклікала неадназначную рэакцыю, і толькі дзякуючы намаганням акадэміка А. Бялецкага і выкладчыка А. Назароўскага, ён атрымаў вышэйшую адзнаку. Увесну 1955 года ён здаў экзамены кандыдацкага мінімуму і прыступіў да напісання дысертцыі пра паўстанне 1863 года, але так яе і не скончыў. У той жа час прыйшла і ідэя пра напісанне рамана на гэтую ж тэму.

Яшчэ ў пачатку творчага шляху У. Караткевіч звярнуўся да беларускай гісторыі і фальклору, пра што сведчаць яго творы "Казкі і легенды маёй Радзімы", "Лебядзіны скіт", казка "Вужыная каралева". Фантазія пісьменніка раскрываецца ў казцы "Надзвычайная котка", якую ён пазней дапрацаваў і назваў "Чортаў скарб".

У другой палове 1950-х гадоў ён выношваў ідэю стварэння нацыянальнай эпопеі - планаваў напісаць каля 100 тамоў, у якіх павінны былі быць "Казкі і літаратура для дзяцей у стылі Ганса Крыстыяна Андэрсена" і "Запісы фальклору".

Пасля заканчэння ўніверсітэта, у 1954-1956 гадах Уладзімір Караткевіч працаваў настаўнікам рускай мовы і літаратуры ў сельскай школе, у вёсцы Лісавычы ў Кіеўскай вобласці Украіны. У 1956-1958 гадах ён быў настаўнікам у Оршы. Пазней - вучыўся на Вышэйшых літаратурных курсах (1958-1960), спецыяльных курсах (1962), у Інстытуце кінематографіі ў Маскве (цяпер Усерасійскі дзяржаўны інстытут кінематографіі імя С. А. Герасімава) і стаў прафесійным пісьменнікам.

У 1950-60-ыя гады Уладзімір Караткевіч стаў вядомы як аўтар пазытыўных зборнікаў "Матчына душа" (1958), "Вячэрняя ветразі" (1960), "Мая Іліяда" (1969).

Ён плённа выкарыстоўваў у сваёй творчасці здабыткі сусветнай культуры і адначасова быў глыбока нацыянальным творцам, выказваючы адмысловую прыхільнасць да фальклору і гістарычных сюжэтаў.

Тэма абуджэння беларускага народа ў 1880-х гадах была раскрыта Караткевічам у апавяданні "Кніганошы" (1962), у якім паказаны бесмяротны дух народа, імкненне простага люду да праўды і асветы. Таксама яго прозе ўласцівая рамантычная пазытка. Радасцю жыцця напоўнена апавяданне "Дрэва вечнасці", асабліва месцы, прысвечаныя Палессю і палешукам. У апавяданні пісьменнік выказаў зачараванне палескімі краявідамі і веліччу палескіх песень. Вобразы прыроды былі раскрытыя ім у раманах "Каласы пад сярпом тваім", у аповесці "Чазенія", нарысах "Званы ў прадоннях азёр", "Абдуванчык на кромцы вады". Як пісьменнік-аніміліст ён паказаў сябе ў апавяданні "Былі ў мяне мядзведзі".

У пачатку 1963 года Уладзімір Караткевіч атрымаў у Менску аднапакаёвую кватэру па адрасе вул. Чарнышэўскага, д. 7, кв. 57. Праз некаторы час з Оршы ў Менск да яго пераехала маці. Увесну 1967 года яны ўдвая атрымалі кватэру на вул. Веры

Харужай, д. 48, кв. 26. У тым жа 1967 годзе, увосень, у часе чытацкай канферэнцыі па раманах "Каласы пад сярпом тваім" у Берасці, Уладзімір пазнаёміўся з выкладчыцай Берасцейскага педагагічнага інстытута Валянцінай Нікіцінай (у дзявоцтве - Ватковіч, 1934-1983 гг.), з якой 19 лютага 1971 года ён ажаніўся. Вясной 1973 года сужанцы пераехалі ў трохпакаёвую кватэру на вуліцы Карла Маркса, 36, дзе далей і жылі разам з маці Уладзіміра Караткевіча.

Уладзімір Караткевіч прысвяціў жонцы Валянціне Браніславаўне верш "Таўры" і раман "Чорны замак Альшанскі" (1979). Яна стала высокакваліфікаваным гісторыкам, працавала ў Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, узнагароджана Дзяржаўнай прэміяй БССР.

Уладзімір Караткевіч прафесійна вывучаў гісторыю паўстання 1863-1864 гадоў. Гэта паслужыла асновай для апавяданняў "Паляшук", "Сіняя-сіняя", рамана "Каласы пад сярпом тваім" (1965), драмы "Кастусь Каліноўскі" (1965) і іншых пазытыўных твораў і публіцыстычных артыкулаў.

У гісторыка-дэтэктыўнай аповесці "Дзікае паляванне караля Стаха" пісьменнік адлюстравваў падзеі 1880-х гадоў у адным з глухіх куткоў Беларусі. У гэтай аповесці аўтар імкнуўся паказаць грамадства таго часу, з яго нацыянальнымі, культурнымі і гістарычнымі асаблівасцямі, з яго патрыятычнымі ідэямі. Прыёмы дэтэктыўнага жанру былі выкарыстаны ім ў напісаным пазней сацыяльна-псіхалагічным і філасофскім рамана "Чорны замак Альшанскі" (1979). У рамантычнай аповесці "Сівая легенда" (1960) праз карціны сялянскага паўстання на Магілёўшчыне ў першай палове XVII стагоддзя аўтар асэнсоўваў лёс Айчыны.

Адным з найбольш значных для беларускай літаратуры твораў стаў раман "Каласы пад сярпом тваім". У гэтай кнізе, якую многія называюць галоўнай у творчасці пісьменніка, ім была ўзноўлена шырокая панарама жыцця народа, перададзена атмасфера ў грамадстве напярэдадні паўстання.

У 1966 годзе Караткевіч напісаў раман "Хрыстос прыязмліўся ў Гародні", сюжэт якога заснаваны на рэальных падзеях. Штуршком для напісання паслужыў запіс з "Хронікі..." Мацея Стрыйкоўскага пра тое, што ў XVI ст., напачатку княжання Жыгімонта I, з'явіўся чалавек, які называў сябе Хрыстом. Раман уяўляе сабой прытчу, філасофскія раздумы пра пакліканне чалавека.

У другой палове 1970-х гадоў Караткевіч пачаў працаваць на Беларускім тэлебачанні, дзе ён веў праграму "Спадчына", прысвечаную гісторыі і культуры беларускай зямлі.

Пісьменнік любіў шмат падарожнічаць - з сябрамі і жонкай, у складзе здымачных груп і навуковых экспедыцый ён наведваў шмат мясцін у Беларусі, таксама наведваў іншыя краіны: двойчы быў у Польшчы (1971, 1977), тройчы ў Чэхаславакіі (1973, 1975, 1979).

У 1972 годзе У. Караткевіч напісаў аповесць "Лісце каштанаў", якая стала адным з самых аўтабіяграфічных з яго твораў. Аповесць уяўляе сабой хвалючую і сумныя ўспаміны пра некалькі месяцаў, праведзеных ім у вызваленым ад нацыстаў Кіеве, раздумы пра лёс пакалення, чыё дзяцінства і юнацтва прыйшліся на час вайны.

Па-мастацку прыгожа і нат-

хнёна распавёў Караткевіч пра Беларусь, яе культуру, мову, літаратуру, фальклор і прыроду ў нарысе "Зямля пад белымі крыламі". У гэтым нарысе ён ахапіў беларускую гісторыю ад старажытнасці да 1970-х гадоў.

У Караткевіч таксама стварыў шэраг п'ес, эсэ, артыкулаў, кінасцэнарыяў. Трагедыя і веліч нацыянальнай гісторыі былі ім асэнсаваныя ў п'есах "Кастусь Каліноўскі" (1963), "Званы Віцебска" (1974), "Калыска чатырох чараўніц" (1982), "Маці ветру" (1985).

Уладзімірам Караткевічам былі перакладзены на беларускую мову творы Гая Валерыя Катула, Джорджа Байрана, Адама Міцкевіча, Івана Франка, Махтумкулі, Мустая Карыма, Элеаноры Гашпаравай.

Апошнія дні лютага 1983 года былі вельмі трагічнымі для пісьменніка - у адзін дзень, 28 лютага, памерлі яго жонка і родная цётка па матчынай лініі - Яўгенія Васілеўна, у якой ён жыў у вызваленым у 1944 годзе Кіеве. Паводле слоў пісьменніка, ён у тыя дні "адчуваў сябе на мяжы няроўнага надлому". У шлюбе з Валянцінай Браніславаўнай ён пражыў 12 гадоў, але дзяцей у іх не было.

У пачатку чэрвеня 1983 года Караткевіч паехаў у Оршу, у бацькоўскі дом да пляменніцы і вярнуўся ў Менск ў пачатку снежня. У пачатку лютага 1984 года ім былі напісаны некалькі вершаў, аднак у канцы лютага Уладзімір Караткевіч моцна захварэў і каля месяца пралажаў у рэанімацыі.

Вясной ён пачаў адчуваць сябе лепш. І незадоўга да смерці пісьменнік наведваў дарагія яму мясціны. Ён з'ездзіў у Рагачоў, у Кіеў на юбілейную сустрэчу выпускнікоў Кіеўскага ўніверсітэта. 12 ліпеня 1984 года з сябрамі, фотакарэспандэнтам Валянцінам Ждановічам і мастаком Пятром Драчовым, ён адправіўся ў паход па Прыпяці, дзе яму стала дрэнна, і ён 20 ліпеня вярнуўся ў Менск.

Памёр Уладзімір Караткевіч 25 ліпеня 1984 года і быў пахаваны на Усходніх могілках у Менску.

Усё жыццё Уладзімір Караткевіч пісаў пра гісторыю беларускага народа, пра яго мастацтва, культуру, духоўнае жыццё. Ён выступаў у абарону беларускай мовы і культуры, помнікаў архітэктуры і прыроды, і аказаў вялікі ўплыў на грамадскае, эстэтычнае і духоўнае жыццё народа.

Літаратуразнавец Анатоль Верабей назваў У. Караткевіча гонарам і сумленнем беларускай літаратуры, пісьменнікам, які змог цалкам раскрыць душу народа і яго нацыянальны характар, выявіць перадавыя грамадскія і эстэтычныя ідэалы.

Народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль ахарактызаваў Караткевіча як нястомнага працаўніка, літаратара, які пастаянна і грунтоўна працаваў над сабой. Ён таксама гаварыў, што многія ведалі Уладзіміра Караткевіча як чалавека невычарпальнага

светлага настрою, які ўмеў смяцца як дзіцё, усёй душой любіў родных людзей і родную зямлю.

Беларуская пісьменніца і літаратурны крытык Людміла Рублеўская кажа, што цэлае пакаленне беларускіх літаратараў, да якога належыць і яна сама, "выйшла з творчасці Уладзіміра Караткевіча, прыняўшы сэрцам яго гістарычны рамантызм, яго трагічны і прыгожы міф пра Беларусь".

Караткевіч стаў адной з найбольш яскравых фігур беларускай літаратуры XX стагоддзя. Асабліва яго заслуга - распрацоўка гістарычнай тэматыкі. Ён падняў у сваіх творах шырокія пласты нацыянальнай гісторыі, перадаўшы дух мінуўшчыны.

Казкам Караткевіча ўласцівыя натуральнасць гучання, займальны сюжэт, багацце фантазіі і пазнавальнасць. У іх спалучаюцца фальклор і фантастычнасць, таемнічасць і рэальнасць. Яму ўдалося абнавіць казачныя сюжэты, пазытыўна і ўнёсла перадаць народную мараль і этыку, закрануць філасофскія праблемы.

Яго пазіі ўласцівыя патрыятычны пафас, асацыятыўнасць мыслення, праніклівы лірызм і філасафічнасць. Таксама пазіі Караткевіча ўласцівыя падвышаная экспрэсіўнасць, эмацыйнасць, напружанасць дзеяння, яркасць вобразаў. Яго вершы напоўнены радасцю і святлом, і, разам з тым, яны элегічна-лірычныя, поўныя драматызму і трагізму.

У сваёй прозе Уладзімір Караткевіч падняў шырокія пласты беларускай гісторыі, стварыў пазнавальныя характары, раскрыў багаты духоўны свет персанажаў беларускай гісторыі.

Творы У.С. Караткевіча былі перакладзены на 18 моваў свету. Творчы партрэт легендарнага беларускага рамантыка, які апыраджаваў свой час, узняўся над канфарызмам, паўсядзённасцю і бездухоўнасцю да вышняй, з якіх добра відаць шляхі, што лучаць мінулае з будучыняй, стварыў ў сваёй кнізе "Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча" Адам Восіпавіч Мальдзіс. У літаратуразнаўчым эсе даследчык спрабаваў разгадаць многія загадкі прароцтва пэўна і праяіка, гісторыка і мыслара.

Падрыхтавала Э. Дзвінская.